

Azərbaycanın xarici siyasəti və beynəlxalq təşkilatlar

I MƏQALƏ

Xarici siyasət və regionalizm

Azərbaycanın xarici siyasəti mahiyyət-cə çoxistiqamətli və çoxaspektlidir. Rəsmi Bakı bu özəlliyi davamlı olaraq saxlayır, inkişaf etdirir və geosiyasi dinamikadan asılı olaraq ona yeni məzmun çalarları verir. Azərbaycan Prezidentinin yeni tarixi mərhələnin başlaması haqqında məlum bəyanatından sonra həmin istiqamətdə ölkənin xarici siyasətində fəallığın daha da artdığını görürük. Bu, həm siyasi-nəzəri hadisə, həm də praktiki siyasi-diplomatik proses kimi olduqca əhəmiyyətli və maraqlıdır. Ən azı üç prizmadan baxanda bu tezis əsaslılığını görə bilərik.

Birincisi, yeni tarixi mərhələyə Azərbaycan Ermənistanla sülh müqaviləsi bağlamaq zərurəti fonunda qədəm qoymuşdur. Ermənistanla sülh müqaviləsi məsələsi ilə regional və qlobal kontekstdə uğurlu olmağı da tələb edir. Buna görə də rəsmi Bakının xarici siyasətində yeni məqamlar yaranmalıdır.

İkincisi, yeni tarixi mərhələyə Azərbaycan güclü regional lider kimi başlamışdır. Bu da Bakının üzərinə Cənubi Qafqazın təhlükəsizliyinin və inkişafının təmin edilməsində aparıcı rol oynamaq məsuliyyətini qoymağadır. Eyni zamanda, regional sabitlik, əməkdaşlıq və təhlükəsizlik üçün regionlararası geosiyasi məkanda fəal olmaq ehtiyacı meydana gəlmişdir.

Üçüncüsü, Azərbaycan Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) aparıcı üzvü kimi digər regional təşkilatlarla əlaqələrin fəlsəfəsini, siyasi-diplomatik məzmununu müəyyən etməlidir.

Bu üç istiqamətin sintezi rəsmi Bakının xarici siyasətdə çoxistiqamətliklə əlaqələrin çoxaspektliliyini yeni səviyyədə təmin etməsi tələbini ortaya çıxarır. Hazırda məhz həmin kontekstdə Azərbaycanın BRİKS və ŞƏT (Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı) münasibətləri aktuallaşmışdır. Rusiya prezidentinin Azərbaycana son səfərinə də bu kontekstdə baxmaq aktual görünür. BRİKS və ŞƏT-in təşkilat kimi struktur və funksional özəlliklərinin işığında məsələnin bu tərəfi aydınlaşır.

BRİKS və ŞƏT dünya siyasətində

BRİKS təşkilatını Braziliya, Rusiya, Hindistan, Çin və Cənubi Afrika Respublikası 2006-cı ildə yaratmışlar. İndi ora İran, Misir, Efiopiya və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri də üzv olmuşlar. Əsas məqsədi iqtisadi əməkdaşlıqdır. Fəaliyyət prinsipləri sırasına qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq, bir-birinin daxili işlərində qarışmamaq və bərabər hüquqluluqdur.

Bu təşkilatın yaradılmasının kökündə dünya siyasətində Qərbin birtərəfli və ədalətsiz mövqe tutması dayanır. BRİKS üzvləri alternativ, lakin ədalətli geosiyasi güc formalaşdırmaq məqsədindədirlər. Təşkilat kifayət qədər geniş əraziyə, iqtisadi gücə və maliyyəyə malikdir.

ŞƏT isə 2001-ci ildə yaradılmışdır. Bu təşkilata Çin, Rusiya, Qazaxıstan, Tacikistan, Qırğızıstan və Özbəkistan daxildir.

BRİKS və ŞƏT kontekstində

2017-ci ildə Hindistan və Pakistan da ona üzv olmuşlar. 2022-ci ildən İran ŞƏT-in üzvüdür. 2024-cü ildən isə Belarus ora daxil olmuşdur. Beləliklə, hazırda ŞƏT-in 10 üzvü vardır. Bu, Avrasiyanın ərazisinin 65 faizini təşkil edir. Ərazinin ümumi sahəsi 35 milyon kvadratkilometrdir. Burada 3,5 milyard civarında əhali yaşayır.

Əgər BRİKS əsasən iqtisadi yönli təşkilatdırsa, ŞƏT daha sərbəst fəaliyyət göstərən və daha çox təhlükəsizliyə, terrorla mübarizəyə istiqamətlənmiş qurumdur. Eyni zamanda, iqtisadiyyat, müdafiə məsələləri və siyasət də fəaliyyətində yer almışdır.

Bu iki təşkilatı müqayisə etsək görərik ki, BRİKS daha geniş coğrafi ərazini əhatə edir, lakin həm də regional qaynaqlıdır. ŞƏT isə əsasən Mərkəzi Asiya nüvəli regional təşkilatdır. Onları funksional aspektdə iqtisadiyyat, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq birləşdirir. Bu parametrlər üzrə əməkdaşlıq təşkilatları dünya miqyasında təsirli gücə çevirməlidir. Etiraf edək ki, hələlik bu istiqamətdə tam nəticə əldə edilməmişdir. BRİKS və ŞƏT güc toplamaqda və perspektivini artırmaqdadır. Bunun üçün onlara yeni dinamik dövlətlər və ya dövlətlər qrupu lazımdır. BRİKS-in aparıcı dövlətlərinin rəsmiləri bu istiqamətdə daimi diplomatik təşəbbüslər göstərirlər. Rusiya Prezidentinin Azərbaycana təklifi də bu qəbildəndir. Eyni zamanda, rəsmi Bakı bir qədər öncə, BRİKS-ə üzv olmaq istəyini bəyan etmişdir. Deməli, qarşılıqlı arzu artıq vardır. Bunun necə reallaşa biləcəyi üzərində düşünmək olar. Çünki Azərbaycanla bağlı burada bir sıra özəl məqamlar mövcuddur.

Azərbaycanın cəlbediciliyi

Azərbaycanın BRİKS və ŞƏT-in diqqətini cəkməsinin başlıca səbəbi ölkənin regional lider kimi yeni inkişaf dinamikası səviyyəsinə yüksəlməsidir. Burada “inki-

şaf” dedikdə Bakının daxili və xarici siyasətdə əldə etdiyi uğurların cəmini nəzərdə tuturuq. Əhəmiyyətlidir ki, Azərbaycan həm inkişafın substantiv aspektində, həm funksionallıqda, həm də kommunikativ aspektdə ciddi uğurlar əldə etmişdir.

Azərbaycanın inkişafının substantiv tərəfini həyata keçirdiyi konkret inkişaf layihələrində, əldə etdiyi sosial-iqtisadi nailiyyətlərdə, ordu quruculuğu və müdafiə sahəsində yeni səviyyəyə yüksəlməsində və idarəetmə institutlarını daha da təkmilləşdirməsində görmək olar.

İnkişafın funksional aspektini Bakının daha dinamik, çevik və nəticəverici addımlar atması təşkil edir. Bu cəhət özünü daxili və xarici siyasətin bütün aspektlərində bir-biri ilə uyğunlaşmış formada göstərir. Nümunə kimi, Azərbaycanda sosial-iqtisadi islahatlarla enerji layihələrinin və regional əməkdaşlıq platformalarının çeşidlərinin artmasını göstərmək olar.

Kommunikativ tərəf isə Azərbaycanın geniş bir geosiyasi-coğrafi məkanda müxtəlif kommunikasiya proseslərində iştirakı, qarşılıqlı fayda verən nəqliyyat-loqistika layihələrini reallaşdırması təşkil edir. Bu baxımdan Azərbaycanın Şimal-Cənub, Şərq-Qərb və Orta dəhliz marşrutları üzrə son dərəcə fəal olması diqqəti çəkir. Azərbaycan həyata keçirdiyi müasir layihələrlə geniş bir məkanda dövlətləri bir-birinə bağlayır.

Bütün bunlar Azərbaycanı dünya üçün cəlbedici edir.

Regional təşkilatlarda fəallıq

Bakının yeritdiyi xarici siyasətdə regional təşkilatlarda təşəbbüskarlıq və fəallıq xüsusi yer tutur. Bu mənəzərə MDB, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qoşulmama Hərəkatında, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və TDT-də özünü qabarıq şəkildə göstərir. Artıq bütün dünya Azərbaycanın regional təşkilatlar çərçivəsində konkret

nəticəverici, kreativ, dinamik və aktiv fəaliyyət göstərdiyini həqiqət kimi göstərir. Bu zaman, rəsmi Bakının, bir qayda olaraq, əməkdaşlığa, qarşılıqlı yardımlaşmaya və paylaşmağa istiqamətləndiyi aydın görünür. Azərbaycan kimsəyə qarşı olan heç bir məsələni müzakirə etmir. Bakı əməkdaşlıq və təhlükəsizliyi daha da inkişaf etdirməyin yollarını təşkilatlarda müzakirə edir. Azərbaycan tərəfdən zərrə qədər də neqativ təşəbbüs olmur. Bunu dünyanın güclü dövlətləri də görürlər və ona uyğun münasibət göstərirlər. Rusiya Prezidenti də həmin siyasətçilər sırasındadır.

TDT-nin fəal üzvü

Azərbaycanın yeni tarixi mərhələdə istənilən regional miqyaslı təşkilatda iştirakına TDT faktorunu nəzərə almadan adekvat qiymət vermək mümkün deyildir. Çünki indi Azərbaycan faktiki olaraq iki səviyyəni – Cənubi Qafqazın liderliyini və regionlararası miqyasda TDT-nin aparıcı üzvlüyünü təmsil edir. Bu məqamı biz artıq Azərbaycanın geosiyasi obrazının əsas xüsusiyyəti adlandırmaq bilərik. Yəni burada Azərbaycanın geosiyasi statusunda üç element üzvi surətdə birləşmişdir – milli, regional və multiregional (TDT timsalında).

Bu özəllik həm Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi geosiyasi yüksəlişini ifadə edir, həm də onun siyasi-diplomatik funksionallığında nəticəverici aspektin multiregional miqyas aldığı göstərir. Biz BRİKS və ŞƏT məsələsinə yalnız bu prizmadan baxanda həm V.Putinin bu məsələyə münasibətinin, həm də Azərbaycan faktorunun regionlararası əlaqələrdə oynadığı rolun miqyasını, möhtəşəmliyini və səmərəliliyini adekvat anlamaq bilərik.

Bu kontekstdə sonuncu faktor kimi Rusiya-Azərbaycan və İran-Azərbaycan münasibətlərinin transformasiyasına da diqqət yetirməliyik. Çünki BRİKS və ŞƏT-in geosiyasi-coğrafi özəllikləri ilə yanaşı,

tərkibinin çeşidi də əhəmiyyət kəsb edir. Bu təşkilatların əhatə etdiyi dövlətlərin və TDT-nin struktur-funksional xüsusiyyətlərinin qarşılıqlı müqayisəsi bir sıra aktual məqama işiq salacaqdır.

Azərbaycan-Rusiya və Azərbaycan-İran münasibətləri

Qətiyyətlə vurğulamaq olar ki, hər iki istiqamətdə münasibətlərin müsbət aspektdə mürəkkəb və çətin transformasiyalarının təşəbbüskarı Azərbaycan Prezidentidir. Bu prosesin təməlini ulu öndər Heydər Əliyev qoymuşdur. Bütün yersiz inadkarlıqlarına və etirazlarına baxmayaraq, Heydər Əliyev Rusiya və İran rəhbərliyinə Azərbaycanla əməkdaşlığın ancaq xeyirli olacağını prinsipcə inandıra bilmişdir.

Xatirimizdədir, keçən əsrin 90-cı illərində Vladimir Putin Rusiya prezidenti kimi Azərbaycana ilk səfəri zamanı səmimi bir etiraf etmişdi (səhv etməməyə, Bakı Slavyan Universitetindəki görüşündə). O demişdi ki, Azərbaycana səfərinin təşəbbüskarı Heydər Əliyevdir. Heydər Əliyev mənə (yəni V.Putinə) zəng edərək, “Azərbaycana gəl, hələ sən gəncsən, gəlib görəcəksən ki, bu, lazımlıdır, yaxşı olacaq” – dedi. Sonra sözlərinə davam edən V.Putin Azərbaycan dilində “çox yaxşıdır”, – dedi.

O zamandan iki ölkə arasında əlaqələr yüksələn xətlə inkişaf edir. XXI əsrdə isə İlham Əliyev siyasi-diplomatik və liderlik məharəti ilə rəsmi Moskvanı çox şeylərə inandıra bildi. Azərbaycan Prezidenti konkret nəticələr aldı. A.Karavayev yazır ki, bu prosesdə Azərbaycan Prezidentinin diplomatik məharəti, siyasi ritorikası və ümumilikdə, kommunikaabelliyi əsas rol oynadı.

Yəni Azərbaycanla Rusiyanı dost edən Heydər Əliyev-İlham Əliyev xəttidir! Buna görə də V.Putinin son səfərində Bakını “oazis” adlandırmasının ekolojiddən başqa, siyasi və geosiyasi anlamı da vardır. Rusiya bu “oazisin” təmiz, faydalı, “oksigeni bol ab-havasından” faydalanmaq arzusunda. Buna görə də BRİKS və ŞƏT məsələsində rəsmi Moskva ciddidir.

İran məsələsində situasiya müsbətə doğru daha ləng dəyişmişdir. Rəsmi Tehran Rusiyadan fərqli olaraq öncə Azərbaycanı tam inkar etməkdən başladı. Sonra təhdidlərə keçdi. Heydər Əliyevin səfərindən sonra bir qədər yumşaldı, lakin aqressiv ritorikası qalırdı. İlham Əliyevin səmimi təşəbbüsləri rəsmi Tehranı da zaman-zaman reallığı dərk etməyə stimullaşdırdı. Nəhayət, Rəisidən başlayan müsbət tendensiyanı Məsud Pezeşkiyanın davam etdirəcəyinə ümid çoxdur. İran isə Cənubi Qafqaza tarixən bağlıdır, BRİKS və ŞƏT-in üzvüdür.

Vurğulanan məqamların işığında Azərbaycanın BRİKS və ŞƏT-ə üzvlüyünün çox mühüm aspektlərini aydınlaşdırmaq olar.

(ardı var)

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru